

Innledning

På sporet av selvframstillingens «skeive øyeblikk»

Det finnes ingen enkeltperson som har preget den danske og norske kulturutviklingen i en slik grad som Ludvig Holberg. Ikke bare viderefremmet han den tidlige opplysningens idémylder i dansk språkdrakt og skrev den inn i dansk-norsk kultur; han tilførte samtidig kulturen et personlig preg av vidd og ironi som har blitt videreført av Kierkegaard, Ibsen og hundrevis av større og mindre skribenter i de 270 år som har gått etter Holbergs død i 1754. Mange har skrevet om dette; få danske eller norske forfatterskap er mer endevidt av en beundrende ettertid. Ett, vesentlig aspekt ved Holberg er likevel mangelfullt kommentert, selv om det – for den som lytter – er øredøvende til stede. Det uevnelige. Det forbudte. Hvordan nevne det uevnelige? Holberg hadde sine strategier, for han aksepterte ikke at det uevnelige forble uevnt.

Da Holberg på tidlig 1700-tall etablerte seg i den københavnske kultureliten som forfatter og intellektuell, utviklet han en særegen fremtoning: asketisk, men litt jålete i klesveien, glad i musikk og teater, fløytespiller, ugift og jomfruelig, europeisk og reiseglad, en frankofil Italia-farer. I 1747 brukte han sin oppsparte formue på å kjøpe seg en barontittel. Samtidig var han ustadig og oppfarende, kroppslig påfallende umoden, sykkelig, hypokondrisk og nervøs. Han var melankolsk og genial, asketisk i matveien, glad i kvinneselskap – men kun på det rent platoniske plan. Hvordan vet vi alt dette? Jo, først og fremst gjennom hans selvframstilling, slik skildret Holberg seg selv offentlig, både for samtiden og ettertiden. Denne studien tar utgangspunkt i denne selvframstillingen, hans person slik han skriver den frem gjennom

ulike sjangrer i 1700-tallets kulturelle kontekst. Fokuset er på kjønn, ikke fordi Holberg utelukkende var opptatt av dette, men fordi det var et sentralt anliggende for ham, og fordi tidligere Holbergforskning i for liten grad har diskutert dette. Denne studien vektlegger altså ett spesifikt aspekt av Holberg. For et mer representativt bilde bør man også konsultere bredere framstillinger, som Langslet (2001), Thomsen (2025) eller en av de mange eldre litteraturhistorikere som har latt seg inspirere av Holberg.

Holberg var en suksessrik forfatter og karriereakademiker, men også en kontrær skikkelse som på mange måter sto i utakt med sin samtid. Han var del av den nye, samfunnsdefinerende klassen, borgerskapet, men han var også borgerskapets vanskelige barn, dets obsternasige kritiker og refser. I Danmark satte den eneveldige nasjonsbyggingen den borgerlige, patriarkalske familie i sentrum, med klare rammer for såvel den maskuline som den feminine kropp og psyke. Mer diffuse identiteter, mer uavklarte, flytende maskuliniteter som Holbergs kulturelt og intellektuelt forfinede ungkarsestetiker, hadde fra 1600-tallet vært en akseptabel offentlighetsfigur i høyere europeiske samfunnslag, men fremsto gjennom Holbergs levetid i økende grad som en latterlig og utålelig skikkelse – en umandig mann, en «effeminatus». Denne skikkelsen kom også under en spesiell form for mistanke: Et ledd i 1700-tallets moralske tilstramming var i flere europeiske land et strafferettslig fokus på den «sodomittiske synd» – det som ofte bare kunne nevnes som «det unevnelige».¹

1 «Sodomi» er et mye brukt begrep for illegitim erotikk fra middelalderen til i dag, men den konkrete betydningen er ofte udefinert. I en oppsummering skriver Gert Hekma at «In its strictest sense, sodomy referred to anal penetration, including the transmission of semen; in its broadest sense, it could apply to every emission of semen not intended for procreation». (Gerard og Hekma 2013[1989], s. 434). Hekma tar her, tror jeg, for gitt at det handler om interaksjon mellom menn, men andre definisjoner åpner for at sodomibetegnelsen også kunne brukes om heterofile relasjoner. Det er også et spørsmål om klassifisering av andre typer seksuell friksjon, som lårsex. Hekma legger til at dette vide betydningsspennet fører til at det ofte er uklart hvilke konkrete praksiser som forstås med betegnelsen «sodomi» i ulike tekster. En detaljert gjennomgang av definisjonsvariasjonene av «buggery» og «sodomy» i engelske ordbøker fra 1700-tallet finnes i Turton 2024, s. 30ff, som i det store og hele underbygger Hekmas poeng om begrepsforvirring og uvillighet til å konkretisere tabuet. Sodomi var underlagt dødsstraff, men i motsetning til praksis i flere andre europeiske land, ble få dansker rettsforfulgt, og sannsynligvis ble ingen henrettet for sodomi i Danmark på 1700-tallet (Rosen 1989, s. 177). Se også diskusjonen om Wartbergs betenkning (kapittel 4).

I tidens europeiske kjønnspolemik ville en figur som den Holberg iscenesatte biografisk og litterært, lett kunne fremstå som en mistenkt «sodomitt». Denne studien handler om hvordan Holbergs selvframstilling forhandler med en slik voksende moralisme og mistanke – men ikke i angstfull fornektelse, snarere som en leken og dristig dans med normene og tabuene, med rykter og bakvaskelser – som kanskje ikke var grunnløse.

Holbergs fremste grep som intellektuell forfatter var at han skrev ut en europeisk kultur og ideverden på dansk og i dansk kontekst. Dette kultur-møtet var ikke bare idyllisk, men innebar også provokasjon. Også når det gjaldt seksualitet, fantes det nyanser mellom Holbergs antikke og europeiske ideverden og den danskspråklige offentligheten han henvendte seg til. Særlig var «sodomi» et tema som ble flittig offentlig diskutert i noen europeiske land; enkelte steder, særlig i sydlige land, var det i praksis mer eller mindre tolerert, andre steder i økende grad demonisert. Rettsforfølgelser av «sodomitter» fikk kampanjeform i Nederland og England på 1720-tallet, etter at det i perioden før hadde vært en relativt liberal holdning til sex mellom menn. I Danmark-Norge så man ikke slike massearrestasjoner. Her var den offentlige linjen snarere fortielse av den ujevnelige synd – jeg tar da for gitt at fenomenet forekom, om enn neppe så semi-offentlig organisert som i England og Nederland. Nettopp «ujevnelig synd» er en typisk omskriving av sodomi, ikke bare på dansk, men også i andre europeiske kulturer.² I dansk kontekst kan denne eufemismen forstås mer bokstavelig enn i engelsk polemik, der «sodomy» ofte ble kritisert eksplisitt.

I denne atmosfæren av angst og fortielse spilte Holberg trassig ut en tvetydig kjønnsidentitet i det offentlige. Han skrev om sin umaskuline kroppslighet, fremhevet demonstrativt antikke tekster der kjønnskillene er porøse

2 1700-tallets engelske offentlighet navngir «sodomi» langt lettere enn dansk-norsk offentlighet på samme tid. Det er imidlertid også i den engelske og i det hele tatt i den kristne europeiske kulturen en tradisjon for å omtale dette som «den ujevnelige synd». Cameron McFarlane påpeker at ordet sodomi har et iboende representasjonsproblem: «Represented as unrepresentable, named as that which cannot be named, sodomy is *peccatum illud horribile, inter christianos non nominandum* – the horrible crime not to be named among christians, ...» (McFarlane 1997, s. 25). Denne latinske omskrivingen var vanlig i juridiske verk. David Robinson (2017, s. 63) kaller lignende omskriving av «sodomi» til «det ujevnelige» for «the quintessential homophobic euphemism – «not fit to be named» – by means of which homosexuality is simultaneously exposed and evaded».

og der menn elsker og begjærer andre menn, og han innførte det engelske dramaets overskridende kjønnsdiskurs i lett forkledning på danske scener. Et par av Holbergs sentrale verk skal her tolkes som at de handler om dette – om kjønnsidentitet og seksualitet i konfrontasjon med normene. Men også i hans øvrige forfatterskap finner man spredte, men pregnante øyeblikk der de forventede kjønnsnormene vakler, «queer moments» eller skeive øyeblikk.

«Queer moments» er et begrep fra queer-forskningen uten en entydig definisjon.³ I denne sammenhengen brukes begrepet, eller på norsk «skeive øyeblikk», for å beskrive tekstlige vendinger, øyeblikk i teksten der det ujevnelige, tabuet, plutselig bryter inn og utfordrer tekstens forventete, normative tekstunivers. Leseren stusser kanskje bare et øyeblikk, men årsaken til, og betydningen av, denne stussingen er her det sentrale, det er Holbergs forsøk på å rokke på leserens konformitet gjennom glimtvis blikk inn i tabuet. Holbergs teknikk bygger på dristige tvetydigheter – et særtrekk ved forfatterskapet som ble kritisert allerede på 1700-tallet. Jeg ser slike grep som en del av Holbergs metode i forfatterskapets kjønnede selvframstilling. Som regel er de seksualiserte tvetydighetene fragmenterte, tilsynelatende mal apropos i en større tekstsammenheng, men man kan også si at enkelte verk, som *Metamorphosis*, utgjør et skeivt øyeblikk i forfatterskapet som helhet. Skeive øyeblikk er her overraskende kjønnsanomalier, passasjer som man kanskje i første omgang leser fort forbi, men som kan bli sittende i bevisstheten som en underlighet. Plutselige litterære saltomortaler på datidens stramme moralske line. I et øyeblikk åpner teksten for et rom der kulturelle normer snus på hodet, og din identitet settes på spill. I små glimt gir Holberg det ujevnelige en tilstedeværelse midt i kulturens kanoniske tekster.

3 Sara Ahmed knytter begrepet «queer moments» til fenomenologisk, kroppslig erfaring beskrevet av Merleau Ponty, svimlende øyeblikk der man skrekklagen innser sin egen tilværelses tilfeldighet: «Phenomenology, after all, is full of queer moments, moments of disorientation, which involve not only 'the intellectual experience of disorder, but the vital experience of giddiness and nausea, which is the awareness of our own contingency and the horror with which it fills us' ... A queer phenomenology might involve a different orientation toward such moments. It might even find joy and excitement in the horror.» (Ahmed 2006, s. 544) Slike øyeblikk, der kulturens tilsynelatende naturlige orden faller fra hverandre og du ser din egen identitet og eksistens sveve fritt og tilfeldig i et oppløst normsystem, er altså ikke bare eksistensielt svimlende, men potensielt frigjørende i et queer-perspektiv, ifølge Ahmed.

Det biografiske spiller inn. Mens Holberg bygget sin akademiske karriere, måtte han forholde seg til rykter og bakvaskelser i det københavnske miljøet. Dette kommer han stadig tilbake til. Hva ryktene handlet om, sier han ikke direkte. Spekulasjoner om hva disse ryktene besto i, er en gjenganger i Holberg-resepsjonen. Tesen her er at det i første rekke dreide seg om den sodomittiske mistanke, en mistanke vi riktignok ikke har konkrete spor av i historiske dokumenter, men som man kan anta ut fra Holbergs egne tekster og fra generelt kjennskap til datidens europeiske kontekst. I møte med slike rykter gjemmer ikke Holberg bort sin provoserende og mistenkelige fremtoning. Tvert imot bekrefter han: Ja visst, jeg oppfyller ikke maskuline idealer, jeg vil uansett absolutt ikke gifte meg – og det skal argumenteres for at han går lenger, han skriver også frem begjæret, en umulig, «selsomme» seksualitet utenfor det heteronormative. Han innrømmer – på sin måte – at han kjenner til det forbudte begjær, han dikter om dets psykologi, som en blanding av helvete og himmel. Holbergs sorgmuntre feiring av sin egen annerledeshet er påfallende utfordrende og selvhevdende. Men direkte innrømmelser av ulovligheter kan man ikke forvente å finne; sodomi var tross alt formelt underlagt dødstraff, bål og brann truet – i hvert fall i teorien. Geniet Holberg brukte kunsten til å skape rom der slike erfaringer utenfor de moralske og kulturelle normene likevel kunne artikuleres, humoristisk, satirisk, innpakket i alle slags tekstlige strategier. De er der, i litteraturen, og peker provokativt på det moralsk uutsigelige. Holbergs tekster er fulle av humor, de latterliggjør, men samtidig holder de på den måten de kjønnede motivene levende i språket og kulturen. Det kulturen ikke vil utsi, kan litteraturen formulere i tilsynelatende, ironisk negativitet. Disse komiske tekstene handler for øvrig også om mørke. Melankolsk ensomhet og en voksende misantropi er del av den påfallende dristige selvframstillingen til Holberg. Frustrasjon, angst og raseri bobler under.

Særlig på 1720-tallet, mens Holberg er mellom 35 og 45 år gammel, bedriver han en kjønnset selvframstilling. På 1730- og 1740-tallet blir hans offentlige persona mer etablert, og han kan konsentrere seg om andre tematikker. Men han slipper likevel aldri dette temaet. Hans identitet, slik han skriver den frem og lever den ut i Københavns lille offentlighet, er gjennomgående kjønnset. Holbergs påfallende baronambisjon, som oppfyltes i 1747, kan ses som den forsøksvise innfrielsen av lengselen etter idealet om den adelige, kultiverte skjønnånd hevet over familiens reproduksjonslogikk. I datidens kjønnskoder

var den overskridende seksualiteten ofte assosiert med adel og hoff. Helt inn i sine siste tekster minnet baron Holberg leseren om at han fremdeles er en singulær og kontrær «nonkonformist» i fundamental opposisjon. Begjæret og livsgnisten er der fremdeles, stilt frem for det snerpete københavnske publikum som, slik han irritert påpeker, knapt kan høre ordet «jomfru» uten å dåne. Han hevder stolt sin nonkonformitet helt til det siste.

«Nonkonformitet»? Det er en utfordring å finne frem til, og fortolke, de begrepene Holberg og hans samtid brukte for å beskrive kjønn og seksualitet. Datidens språk ga ham ikke de distinksjonene vi har i dag på dette feltet. I Danmark og Norge handlet det om et språk for det som ikke kunne sies – hvilke ord kunne brukes om tabuet? Hva betydde for eksempel begrepet «nonkonformist» da Holberg benyttet det om seg selv på begynnelsen av 1750-tallet? Som første lesning plasserer jeg nå noe jeg først ble oppmerksom på i sluttfasen av arbeidet med dette stoffet:

Holberg døde i 1754, 69 år gammel, mens han fortløpende skrev sine essays, som han kalte «epistler», eller brev. De fire første bindene kom ut 1748–50. Det posthumt utgitte femte bindet av *Epistler* (1754) innledes med epistel 447, det fjerde og avsluttende leddet i en rekke selvbiografiske tekster. De tre foregående selvbiografiene omtales ofte som «levnetsbrevene», og disse var skrevet på latin. Vi kommer tilbake til deler av dem. Denne fjerde selvbiografiske teksten skrev Holberg på dansk, og kommuniserte derfor mer direkte til sitt voksende, borgerlige publikum. Men heller ikke på dansk er alle begreper entydige. Nettopp på dansk måtte man være ekstra forsiktig. Hva da med følgende formulering:

Adskillige andre Ting, som hos mig criticeres, reyse sig alleene af mit Legems *Constitution* og *Delicatesse*, saa det er ikke Villien, men Legemet, som gjør mig til *non conformist*. Dette har jeg holdet fornøden at antegne saavel til min egen Forsvar, som til andres, som ere udi samme *Situation*, og for at til intet gjøre vrang og ugrundede Domme, som ofte af Uvidenhed fældes over Folk, hos hvilke ingen Brøde er, og hvilke heller bør ynkes end fortales. (Holberg 1748–1754 Bd. V, s. 16)

Den umiddelbare konteksten for dette sitatet er alderdomssvakhet og manglende sosiale muligheter på grunn av «detentio urinæ». Altså en påfallende

intim bekjennelse om vannlatingsproblemer som begrenser Holbergs sosiale liv. I det siterte avsnittet vender imidlertid teksten seg til «adskillige andre ting» som kritiseres, og han snakker generelt om en «Delicatesse», et begrep han flere steder har brukt om sin kroppslighet tidligere (jf. kapittel 5 om Holbergs kroppslige selvframstilling). Teksten blir vag og generell. Hva snakker han om her? Nøkkelordet i dette sitatet er «non conformist». Hva betyr det at «Legemet gjør mig til *non conformist*»? Andre steder bruker Holberg «non conformist» i religiøs kontekst, om en som avviker fra offisielle dogmer og teologi. Det passer ikke her. I *Holbergordbog* pekes det på at han bruker begrepet generelt, om «Person der afviger fra det vedtagne, alm. skik og brug». Denne generelle betydningen kan jeg ikke finne belagt i 1700-tallets europeiske ordbøker, men Holberg bruker ganske riktig «non conformist» slik i epistel 215 om å bære uvanlig klesdrakt.⁴ Det er symptomatisk for Holberg-resepsjonen at den på mange måter utmerkede *Holbergordbog* ikke nevner en tredje, mulig betydning av «non conformist»:

In England, a «non-conformist» meant a non-Anglican, usually a member of a puritan sect. In eighteenth-century France, by an ironic contrast, *nonconformiste* came to mean a sodomite and was so defined in editions of the Jesuits' *Dictionnaire universel* (Crompton 2003, s. 522)

Dictionnaire Universel, som Crompton sannsynligvis viser til, kom ut i en rekke utgaver utover 1700-tallet. Betydningen «sodomitt» opptrer, så vidt jeg kan se, først i supplementsbindet for «vulgær tale» fra 1752, med forklaringen «Dette navnet er noen ganger brukt på sodomitter, for å unngå dette siste

4 Også anvendelsen i epistel 215 er interessant. Begrepet «Non-Conformist» dukker der opp to ganger, første gang i religiøs kontekst, men andre gang i forbindelse med moter, som er essayets tema: «En af mine Venner, som dog udi Klædedragt ey er Non-Conformist, beklagede sig, at 3 nye affarvede Klædninger vare blevne ubrugelige for ham, efterdi han udi tvende Aar havde været forbunden til at bære Sørge-Klæder, og derfor ikke havde havt Lejlighed til at bruge de andre.» Her omtaler altså Holberg en svært motebevisst venn og deres samtale om å alltid følge de nyeste moter fra Paris. Vennen er riktig nok nettopp ikke nonkonformist – «udi Klædedragt». Men kanskje på andre måter?

ordet, som er ekstremt odiøst»⁵ Denne betydningen bekreftes i 1756-utgaven av den sentrale fransk-engelske ordboken *Dictionnaire Royal* (Boyer 1756), da som underbetydning: «*Nonconformiste en amour. A sodomite, a molly*». Sodomittbetydningen finnes ikke i utgaven av samme ordbok fra 1702; det er en bibetydning som vokser frem i første halvdel av 1700-tallet, i samme periode som den frankofile karriereakademikeren Holberg gjennomfører flere lengre europeiske reiser, herunder seks besøk i Amsterdam (første gang 1704), drøyt to år i England (1706–1708) og to lengre opphold i Paris (1714–1715 og 1725–1726). Betydningen «sodomitt» for «non conformist» finnes i en rekke, men ikke alle, europeiske ordbøker gjennom 1700-tallet. Begrepet er flertydig, men dets seksuelle innhold blir mer etablert gjennom 1700-tallet og i hvert fall frem til 1780-tallet. Den seksualiserte betydningsutviklingen til begrepet «non conformist» reflekterer den moralske tilstrammingen vi skal komme tilbake til mange ganger i denne studien. I Holbergs epistel er begrepet, i tråd med

5 «on applique quelquefois ce nom aux sodomites, pour eviter ce dernier mot, qui est extremement odieux». Jf. også oppslaget «Nonconformiste» i Boyer: *Dictionnaire Royal Francois-Anglois et Anglois-Francois* 1756: «*Nonconformiste*, subst. (nom de secte en Angleterre.) A Nonconformist, a Dissenter. *Nonconformiste en amour. A sodomite, a molly*». Det engelske oppslaget i samme dobbeltordbok får ikke betydningen «sodomitt». Men i utgaven fra 1768 dukker det også opp i den engelsk-franske delen om det engelske «nonconformist»: «Dette navnet ble også gitt, figurlig, til pederaster eller sodomitter», får de franske leserne vite om det engelske ordet «nonconformist» («On a aussi donné ce nom, dans le figuré, aux pederastes ou sodomites»). I denne utgaven ser det pussig nok ut til at betydningen er fjernet fra det franske «nonconformiste». I Johann Leonard Frischs fransk-tyske ordbok, *Nouveau Dictionnaire complet Francois-Allemand et Allemand-Francois*, som kommer i mange utgaver gjennom 1700-tallet, dukker betydningen opp i utgaven fra 1782, som en sidestilt betydning: «*Nonconformiste*, m. der in England es mit der englischen Kirche nicht hält; it. der, die Sodomiterey treibt. Nonconformité f. Lehre der Nonconformisten; sodomitischer Umgang». Denne betydningen finnes ikke ti år før i utgaven fra 1772. «Introduction» i Turton (2024) gir en god inngang til det gryende forskningsfeltet «queer philology», men han baserer seg ellers på monolingvale ordbøker og tar ikke opp «nonconformist». Ordbøkene gjenspeiler altså en betydelig veksling og tvil rundt denne betydningen, som særlig er fransk, men aktuell i hvert fall også på engelsk rundt midten av 1700-tallet. I den sentrale fransk-danske ordboken ved Hans von Aphelen *Dictionnaire Royal* (København 1773) er ikke «nonconformiste» et oppslagsord. Ingen steder i dette europeiske ordboktilfanget finner jeg beskrevet den generelle betydningen som *Holbergordbog* (dog sikkert med rette) tillegger Holberg: «person der afviger fra det vedtagne, alm. skik og brug», det er imidlertid klart at Holbergsitatets dristige tvetydighet forutsetter at også en slik, ufarlig lese måte er mulig.

datidens konvensjoner, markert som fremmedord gjennom latinske bokstaver, i likhet med ord som «Delicatesse» og «Situation». Dette er felleseuropeiske begreper. Er det mulig å tenke seg at Holberg, i denne posthume utgivelsen, åpnet dette begrepets europeiske flertydighet for et dansk publikum i 1754? Kroppen gjorde ham til nonkonformist, skriver han. Dette har den døende Holberg funnet det nødvendig å antegne, ikke minst med tanke på andre i samme situasjon. Her ville en franskkyndig leser anno 1754 stusse. Disse andre, «udi samme Situation» – er det alderdomssvekkede gamlinger han fremdeles snakker om, eller har Holberg konstruert en retorisk åpning for å nevne det unevnelige; et fellesskap av «nonkonformister» i europeisk betydning? Denne studien handler om å sannsynliggjøre en slik lesning.

Kan vi vite om Holberg kjente til denne tredje betydningen? Spilte han virkelig på den? Holberg var berømt og beryktet for sine grove tvetydigheter. I denne boken skal vi forfølge en lang rekke slike. Om dette er en av dem, har vi her, med Holberg, det første kjente eksempelet på en dansk-norsk mann som erklærer sin tabubelagte, illegale seksualitet – og som plasserer dette midt i sitt forfatterskap, og dermed i selve kjernen av dansk-norsk kultur. Etter min mening er det sannsynlig. Det er så godt som sikkert. Motsatt: Er det sannsynlig at han brukte det påfallende «nonkonformist» om seg selv og noen baktalte andre i naiv uvitenhet om denne betydningsnyansen? Tja. En slik tolkning ville undervurdere en forfatter som både var europeisk i sin horisont, språkmektig i fransk, tysk og engelsk, opplest i samtidsdebatten, involvert i en hektisk oversettelseskultur, interessert i det pikante som utfordring til lokal prippenhet – og dessuten: en uhyre årvåken litterat og kanskje vår største intellektuelle forfatter gjennom tidene. En intenst lesende og skrivende person, som i tillegg var svært opptatt av alle typer avvik fra normer, interessert i alt som var «para doxa», mot den alminnelige mening, og dessuten, som vi skal komme til: en eksplisitt skildrer av det han kaller «selsom elskov». En som hadde levd tett med teaterfolk og intellektuelle i både Roma og Paris. Nei, Holberg visste hva han skrev. Her, som mange andre steder i forfatterskapet, balanserer han sine tvetydigheter hårfint. Men nettopp ved å skape et skeivt øyeblikk i selvframstillingen gjennom dette pussige ordet med dets tabuiserte bibetydning, kunne han likevel meddele seg til en innforstått elite uten at det bredt lesende borgerskapet helt kunne få det med seg – selv om de kanskje et øyeblikk under lesningen kunne rynke et øyebryn i vag anelse av noe betydningsfullt, uforstått, halvforstått. Og fremdeles er det jo noe uklart hva han

sier; man kan for eksempel merke seg at Boyers ordbok har to oversettelser: «sodomite», som peker mot utøvelse av homoerotiske handlinger, og «molly», som snarere understreker en fremtoning som myk, feminin mann, hvilket allerede i antikken (latin «mollis») var koblet til mulig interesse for homoerotikk. Det første er en handling, det andre en fremtoning, en kroppslig identitet av myk femininitet. Lest europeisk kobler Holbergs sitat handling og kroppslig identitet. Riktig nok er verken «molly» eller «sodomitt» begreper med et klart definert innhold på Holbergs tid, men det var klart nok at de handlet om noe tabuisert rundt kjønn og sex. Vi skal komme tilbake til forholdet mellom «sodomi» og «bløtaktighet».

Det er naturligvis et viktig poeng for denne studien om Holberg selv valgte å «komme ut av skapet» på denne måten før han døde. Dersom man sidestiller «non conformist» med det man i dag ville kalle «homoseksuell», «queer» eller «skeiv», gir sitatet god og umiddelbar mening. Denne betydningen forklarer også for en moderne leser at Holberg viste til en gruppe utsatte mennesker i samme situasjon som han selv. Holberg hadde ikke ordet «homoseksuell» til sin disposisjon; det ble oppfunnet over hundre år etter hans død. Begrepet Holberg benytter, blir en betegnelse som forener intellektuelt, sosialt og seksuelt normavvik, og som i sin uklarhet stiller generell kulturell opposisjon i sammenheng med en form for kroppslighet og en forbudt fysisk handling. Det er ikke synonymt med vår tids begrep «homoseksuell», men kanskje nærmere det mer åpne «skeiv». Innenfor denne holbergske nonkonformismen blir intellektualitet og seksualitet ikke motsetninger, men to sider av den samme posisjonen utenfor doxa, bortenfor det alminnelig aksepterte.

Jeg tror Holberg helt bevisst griper til begrepet «nonkonformist» for å skildre et liv levd utenfor vedtatte normer, både intellektuelt, kulturelt – og seksuelt. Men hva er forholdet mellom det som er kulturelt «nonkonformt» og det som er «contra naturam», som den bibelske synden «mot naturen»? Dette naturrettslige spørsmålet om hva som er kulturelle normer og hva som er selve naturen, er grunnleggende for Holbergs forfatterskap, og vi skal stadig komme tilbake til at Holbergs svar er at det du tror er natur, egentlig er kultur. Sagt på en annen måte: De konforme forveksler vane og oppdragelse med natur, egentlig er det svært lite som er «contra naturam». Den vedvarende diskusjonen i Holbergs forfatterskap om hva som er «naturlig» eller «mot naturen», er det mest grunnleggende eksempelet på hvordan problemstillinger knyttet til kjønn, identitet og seksualitet henger sammen

med andre, generelle filosofiske tematikker – tematikker som for Holbergs del er samlet i naturretten.⁶

Denne nonkonformiteten var ikke noe strengt individuelt for Holberg; det var flere andre i samme situasjon som «fortales» når de heller burde «ynkes». På grunn av disse finner Holberg denne pinlige innrømmelsen nødvendig, skriver han. «Fortale» betyr «tale ondt el. nedsættende om; bagtale» (*Holbergordbog*). Bakvaskelser og rykter er et motiv vi skal forfølge i Holbergs forfatterskap, og det står sentralt hos ham. Samtidig understreker han at dette gjelder «Folk, hos hvilke ingen Brøde er, og hvilke heller bør ynkes end fortalles». Hva sier han her – om vi legger Cromptons definisjon til grunn? At den sodomittiske synd tross alt ikke ble begått, eller at den ikke skulle representere noen brøde? Og hva var egentlig «sodomi» – helt konkret? Uklarheter rundt hvilke former for friksjon «sodomi» eventuelt skulle innebære, skal vi komme tilbake til, for Holbergs venn generalprokurør Wartberg har etterlatt oss et eksplisitt dokument om akkurat det. Det er uansett klart at Holberg, like før sin død, adresserte rykter som han hadde vært utsatt for gjennom livet så direkte som det overhodet var mulig, og som han på vegne av en utsatt gruppe både innrømmer og ber om forståelse for – og han unnskylder det: Hans kropp gjorde ham slik.

6 Tendensen i Holbergs pufendorfianske naturrett er at svært lite er universelt og naturlig; det meste tilskrives kulturen (Sejersted 2012). For en generell innføring i Pufendorfs naturrett, se Haakonssen 2017, der Holberg plasseres, og den empiriske tendensen i hans naturrett forklares. (Haakonssen 2017 s. 63f) Når det gjelder sodomi, har Holberg i senere utgaver av sin bok om naturretten en formulering om «Mord, Rov, Sodomie og andre imod Naturen stridende Laster» (Holberg 1734, s. 317). Mer tvetydig er formuleringen som ser sodomiforbudet i et bibelsk perspektiv: «Saadan Tilbøyelse[seksuelt begjær mellom kjønnene] haver GUD indplantet Menneskerne, at der kunde være des angemere Omgængelse blant Ægtefolk, og de Besværligheder, som Børne-Tugt og Opfostrelse forarsager, derved kunde forsødes, ikke for at styre deres vellystige Begierligheder. Herudover fordømmes deres slemme U-teerlighed, som bemænge sig med Beesterne, eller deres eget Kiøn, hvilket gik for dum saa meget udi Svang hos de Græker, at det ved Lover ikke kunde udrøddes». (Holberg 1734, s. 286) Den avsluttende bemerkningen om grekerne understreker det Holberg flere steder påpeker, nærmest i forbifarten: Sodomi var utbredt i avanserte kulturer i fortid og samtid. Denne observasjonen undergraver en fordømmelse på naturrettlig grunnlag, som Holberg likevel er programforpliktet til å levere. Generelt er Holberg innenfor naturretten mer opptatt av incest-spørsmålet (som var problematisert av Hojer og Thomasius) enn av sodomi.

Holbergs tilbakeføring av nonkonformismen til kroppen fremstår som et essensialistisk forsvar for en utsatt minoritet som er «født sånn». Når Holberg behandler tematikken ellers i forfatterskapet, er fokus ofte på de kulturelt skiftende kjønnsnormene gjennom historien og i kulturen. Vektingen av kroppslig biologi mot vekslende kulturelle forutsetninger – biologisk essensialisme eller kulturell konstruktivisme, som vi kunne kalt det i dag – er noe Holberg stadig vender tilbake til, men det får heller ikke i Holbergs forfatterskap noe endelig svar.

Kan man tenke seg at et slikt liv, en slik vedvarende tildekking og balansering på tabuets avgrunn, ikke skulle sette spor i forfatterskapet? Nei, det kan man ikke, og det trenger man heller ikke, for Holberg skriver ofte og dypt om å leve med forbudt begjær og på kant med samfunnets normer. Dette er ett av hans hovedtemaer, og det skal spores her.

Dette som nå er hevdet, ville nok mange av litteraturforskningens store Holberg-kjennere ha oppfattet som en ganske drøy hypotese. Og de ville til dels ha rett; flytende kjønnsidentitet og tabuisert seksualitet møter oss ikke åpent og utilsørt i tekstene. Det er tross alt farlige tabuer Holberg her omgås, og framstillingen av dette er i en viss grad kodet. Tekststedene må letes opp og tolkes frem. Samtidig er det ganske klart at en del Holberg-kjennere gjennom de tre århundrene Holberg-forskningen har foregått, har sett deler av dette nokså tydelig, selv om man i liten grad har ønsket å skrive om det.

I sin utmerkede Holberg-biografi stiller Lars Roar Langslet spørsmålet om Holberg var en skjult homofil. Langslets svar er at denne hemmeligheten i så fall ble med Holberg i graven. Hans åpning mot dette problemfeltet er viktig og modig, men også noe mangelfull:

Hvis han [Holberg] hadde en homofil legning, skjønt i den sterkt nedkjølte og nesten nøytraliserte form som kryptorkismen trolig påførte ham, var det selvsagt etter tidens syn noe skammelig og ujevnelig, som måtte tildekkes og undertrykkes desto grundigere, både i adferd og skrivning. Men akkurat det kan iallfall ikke ha voldt ham vanskeligheter, for har han følt noe slikt, var det iallfall ikke intenst følt – og som forfatter ble han en mester i å avveie mellom avsløring og tildekking (Langslet 2001, s. 325)

Sitatet viser at både spørsmålet om homofili og teorien om kryptorkisme (se kapittel 5 om Holbergs kroppslige selvframstilling) må regnes som veletablert i Holberg-forskningen. Samtidig legges spørsmålet bort idet det nevnes.⁷ Langslet utforsker ikke det nærliggende spørsmålet om hvordan Holbergs forfatterskap, dersom han var «homofil», kunne forholde seg til datidens kjønnsdebatt, eller hvordan han kunne forhandle mellom antikkens seksualitet – som også innbefattet ulike former for intimitet og seksualitet mellom mennesker av samme kjønn – og en dansk, protestantisk 1700-tallskultur. Hva slags dynamikk oppstår i det Holberg fremstiller sitt selv gjennom forfatterskapet? Det sier Langslet lite om. Om Holberg altså hadde det vi i dag kaller kryptorkisme, hvordan oppfattet han selv dette? Hva var hans referanseramme? Viktigere enn spørsmålet om hvorvidt Holberg virkelig hadde kryptorkisme, er spørsmålet om hvordan kroppsligheten slår inn i forfatterskapet, og hvordan han formidler sin kroppslighet og sitt begjær til samtid og ettertid. Langslets formulering «avsløring og tildekking» reiser spørsmål: Hvor foregår dette eventuelle spillet mellom avsløring og tildekking i forfatterskapet, denne balansegangen som Holberg skulle være en mester i? Kan noe slikt konkretiseres? Ja, det kan det – det er nettopp dette denne undersøkelsen skal gjøre.

Langslet konkluderer selv noe tamt med at det mest dekkende er å betegne Holberg som aseksuell. Hva er egentlig grunnlaget for dette? Det er i alle fall ingen tvil om at Holberg er svært opptatt av både kjønn, begjær og seksualitet i sine tekster, så hans *forfatterskap* er på ingen måte aseksuelt – snarere tvert imot. Hos Holberg møter man sex og grov humor i en slik grad at ikke bare den umiddelbare ettertid, men også de mest inderlige Holberg-dyrkere i moderne resepsjon ofte holder seg for nesen mens de forbigår enkelte passasjer i taushet. Slik sett gir det liten mening å hevde at Holberg var «aseksuell». Etter mitt syn er denne formuleringen hos Langslet nærliggende å tolke som et kompromiss med den Holberg-forskeren han satte høyest, som han takker i forordet og dediserte Holberg-biografien sin til, F.J. Billeskov Jansen. Jansen var en

7 Langslets behandling av dette ligger tett opp til det Sedgwick kritiserer i en åttepunkts liste over vanlige argumenter fra akademikere som absolutt ikke vil ta i sammekjønnssex: «8. The author or the author's important attachments may very well have been homosexual – but it would be provincial to let so insignificant a fact make any difference at all to our understanding of any serious project of life, writing, or thought». Se Sedgwicks åtte treffende punkter i «The core grammar of *Don't ask, you shouldn't know*» (Sedgwick 1990, s. 52f).

fremragende Holberg-forsker, kjent for enorm lærdom og skarpe analyser, men han er også en av de mer aggressive moralistene i Holberg-resepsjonen – noe som ikke sier lite. Hans innflytelse har vært stor i både dansk og norsk forskningstradisjon.

Det er utført fantastisk mye god og grundig Holberg-forskning, men akkurat dette aspektet – overskridende kjønn og forbudt begjær – har man ikke tidligere tatt på stort nok alvor i forhold til hvilken rolle det spiller i forfatterskapet. Denne mangelen sier noe om moralnormers rolle i forskningen, men det sier også noe om hvordan nye perspektiver og teorier kan gjøre det mulig å se tematikker og sammenhenger i verk på en ny måte. Det er syretes-ten på klassiske verk at de er rike og kloke nok til å kunne kommentere også vår tids problemstillinger og vise kontinuitet og endring i det menneskelige gjennom århundrene. Det gjør Holbergs tekster på så mange felt, også når det gjelder kjønn. Ole Thomsen (2024) har på en befriende måte nylig kritisert moralismen i Holberg-resepsjonen, og denne studien legger seg i forlengelsen av enkelte av Thomsens synspunkter og forfølger disse så langt og iherdig som det har vært meg mulig.

Det kan være flere – til dels gode – grunner til at resepsjonen gjerne har sett bort fra, eller dekket over, Holbergs mest radikale eller tabuiserte sider. Nå, som tiden er overmoden for å belyse kjønnstematikken, er det kanskje ikke lenger så mange store Holberg-kjennere igjen å provosere; det føles i hvert fall ikke særlig risikabelt å skrive om dette nå. Jeg regner med at dette kun vil vekke en viss, mild nysgjerrighet blant noen få spesielt interesserte. Det har jo noe allmenmenneskelig og aktuelt ved seg. Like interessant som Holbergs litterært formulerte nonkonformisme, er hvordan denne til dels er oversett og til dels bortforklart gjennom historien. Kanskje kan en avdekking bidra til å holde liv i interessen for dette unike, enestående forfatterskapet enda noen år, foruten å gi et interessant eksempel på hvordan kampen om kjønn og seksualitet gikk for seg for 300 år siden – i sine likheter og ulikheter med dagens situasjon.

Om dette hadde vært en engelsk tekst, ville en nærliggende tittel ha vært «queering Holberg». Det er ikke helt enkelt å få til den samme konstruksjonen med den norske varianten «skeiv», selv om det også på mange måter dekker det jeg trekker frem. Det er et visst betydningsspenn i oppfatningen av hva «skeiv» betyr, fra en svært åpen konfrontasjon med det heteronormative eller normative som sådan, til synonym for «homoseksuell». På samme måte opp-

fatter jeg det engelske «queer» primært som en betegnelse på å være i ulike former for opposisjon til det heteronormative, hvilket jo passer på Holberg. Likevel vil jeg begrense «queer» til den mer spesifikke teoretiske bruken i «queer moment» og «queer teori». Når jeg i denne studien helst unngår å kalle Holberg «homoseksuell» eller «homofil», har det sin bakgrunn i det omdiskuterte, foucaultianske poeng at disse begrepene har sitt opphav fra midten av 1800-tallet, og i dag har en betydning som kanskje ville vært uklar for Holberg. Den Holberg jeg forsøker å beskrive, var for så vidt «skeiv» i den mest åpne betydningen av ordet, som kulturelt og intellektuelt i opposisjon. Men han var også mer spesifikt i opposisjon til maskulinitetsidealene og til binær kjønnsessensialisme, og kjønnsidentitet fremstår som noe porøst⁸ eller flytende i hans tekster. Etter all sannsynlighet elsket og begjærte han også personer av samme kjønn – og bare det, selv om dette motivet bare fremkommer mer indirekte i hans tekster. Holbergs litterære selvframstilling forhandler den ikke-maskuline mann som kulturell stereotypi, slik denne var koplet til sex mellom menn i antikken og slik den ble mistenkeliggjort og assosiert med «sodomi» i Europa i Holbergs samtid. Poenget med diskusjonen er ikke å definere Holberg med vår tids kjønns kategorier, men å få frem hvordan han selv skrev om denne problematikken, innenfor sin tids forståelsesrammer. Derfor står Holbergs egne begreper, og begreper fra datiden, sentralt i denne studien, og derfor er det jeg har begynt med begrepet «nonkonformist», som hadde sine spesifikke konnotasjoner rundt 1750 – et begrep som fanger opp hvordan en person representerer hele spekteret av opposisjon, fra det religiøse, intellektuelle, kulturelle og til det kjønne og seksuelle. Andre av datidens begreper var «sokratisk kjærlighet», «sodomi», «bløtaktighet», Holbergs eget «selsom elskov», og andre omskrivninger som vil dukke opp underveis i studien.

Det er vesentlig å være klar over at tematikken rundt flytende, eller i det minste porøs, kjønnsidentitet og sodomi ikke var et uvanlig fenomen i Europa på Holbergs tid. Tvert imot var dette et tidstypisk motiv, særlig tydelig i England, hvor det foregikk en markant offentlig polemikk om slike spørsmål, også i perioden 1706–1708 da Holberg oppholdt seg der. Fra 1980-tallet

8 «Porøs» er en betegnelse brukt av Wahrman (2004) som uttrykk for at identitetskategorier (kjønn og rase) på første halvdel av 1700-tallet i England og Europa til en viss grad var dynamiske og noe mindre fastlagte og essensialiserte enn de senere skulle bli. «Porøs» uttrykker noe mer stabilitet enn «flytende».

og fremover har historisk forskning belyst dette grundig. Et sentralt verk er antologien *The Pursuit of Sodomy. Male Homosexuality in Renaissance and Enlightenment Europe* (Gerard og Hekma (red.) 2013 [1989]). Her fremgår det hvordan begynnelsen av 1700-tallet, altså den tidlige opplysningstiden, utgjorde en periode der diskusjonen om ulike kjønnskategorier, maskulinitet og femininitet ble særlig skjerpet. Det moralske fokuset på kjønnsroller og seksualitet ble intensivert tidlig i opplysningstiden, og sementeringen av to klart atskilte kjønnsroller ble sterkere utover 1700-tallet. Dette gjelder på vitenskapelig, moralsk, kulturelt, institusjonelt og juridisk nivå, og er nært knyttet til fremveksten av den borgerlige familien og den moderne nasjonalstaten, to institusjoner bygget på tydelige maskulinitetsidealer. En mann som ikke levde opp til den moderne maskuliniteten, ble lett demonisert og falt utenfor kulturens rammer. Dette er en utbredt forståelse i internasjonal forskning om kulturelt kjønn på 1700-tallet, og man kan vanskelig tenke seg et forfatterskap som reflekterer en slik modell bedre enn nettopp Holbergs.

Denne studien tar ikke opp Holberg i all hans imponerende bredde, men er ensidig og til tider polemisk i sin vektlegging av kjønn. Det er ikke nødvendig å betrakte normoverskridende kjønn og seksualitet som det eneste eller mest grunnleggende temaet i Holbergs forfatterskap. Likevel har et fokus på kjønn og seksualitet betydning for forståelsen av forfatterskapet som helhet, både for lesningen av sentrale verker og tematikker, og for hvilke verker som blir satt i sentrum. Etter mitt syn gir kjønnspektivet et mer helhetlig og forståelig bilde av Holberg. Selv om det meste av Holbergs forfatterskap er grundig belyst, finnes det ennå ingen sammenfattende og kontekstualiserende fremstilling av hvilken rolle kjønnsproblematikken spiller i hans tekster – og dermed også i hans selvframstilling, hans liv og identitet, hans persona, slik denne ble skrevet frem for samtiden og ettertiden. Ikke bare savner jeg en større gjennomgang av dette feltet, jeg mener også at det foreligger utallige større og mindre feillesninger, omfortolkninger og bortforklaringer i resepsjonen, fordi man ikke helt har maktet å ta inn over seg Holbergs radikalitet på kjønnsfeltet. Til sammen utgjør disse misforståelsene en systematisk feillesning av sentrale punkter i et kanonisk forfatterskap og av en forfatter som har hatt grunnleggende innflytelse på både dansk og norsk litteratur og åndsliv. For så sentral, så viktig, er Holberg i skandinavisk kulturhistorie.

Studien som her følger, skiller seg også fra hovedtrenden i tidligere Holberg-resepsjon ved å vektlegge en engelsk kontekst for Holbergs forfat-

terskap. Dette er ikke for å underkjenne den sterke franskkulturelle påvirkningen på Holberg generelt. Det må heller ikke glemmes at Holberg gjennom oversettelser nærmest må regnes som en del av tysk 1700-talls litteratur. Når det gjelder kjønnsstatistikk, er det likevel et særskilt fokus på dette i den engelske litteraturen i Holbergs samtid, og det er en forutsetning i denne studien at Holberg var påvirket av engelsk kultur på dette punktet. Å se Holberg i lys av det som foregikk i England, åpner også for å trekke på en omfattende forskningstradisjon. Det er ikke tilfeldig at moderne queer-teori har vært opptatt av restaurasjonsdramaet og av hva som skjedde i engelsk kjønnsideologi rundt år 1700, nettopp i den perioden da Holberg som 22-åring reiste til London og Oxford og tilbrakte over to år i England.

Den enestående originaliteten og annerledesheten som preger Holbergs forfatterskap, er ikke bare psykologisk eller intellektuell, men også kroppslig, noe han selv understreker. Perspektivet her er imidlertid ikke medisinsk. Poenget er ikke hvorvidt Holberg hadde hormonforstyrrelse, forsinket pubertet, kryptorkisme eller lignende. Mange har hatt kroppslige særegenheter uten å skrive om det, knytte det til sin tenkemåte og identitet, eller i det hele tatt finne det nødvendig å fortelle det til samtiden og ettertiden. Holberg skriver frem sin kroppslighet på en måte som setter ham i opposisjon til et stadig tydeligere og mer påtrengende maskulinitetsideal i samtiden. Han skriver mot noe. Han stiller seg opp i protest. Samtidig skaper han mørke felter, spørsmål og gåter omkring sitt privatliv, sine reiser rundt i Europa, ofte med venner i en vagt antydning av homososialitet som ofte har forundret resepsjonen. Han er svært forsiktig med å skildre disse vennene, men vi skal diskutere hvordan forfatterskapet tegner en homososial sfære rundt Holberg.

Det er uomtvistelig at Holberg er opptatt av sex og kjønn i sine komedier. Seksualisering og lavkomikk i Holbergs forfatterskap har naturligvis vært observert tidligere. Mange Holberg-entusiaster har merket seg at han til tider kan være påfallende grov eller til og med obscen. Allerede på 1700-tallet ble Holbergs folkelige grovhet et estetisk problem. Friedrich Schiller skrev i 1795 at Holberg «trekker oss ned i slammet». Likevel blir dette grove ofte skjøvet til side i resepsjonen som noe uviktig, tilfeldig eller som billig publikumsfrieri. Kanskje også som beklagelige, tilfeldige litterære rester fra antikken og de klassiske komedienes satire og avvikende seksualitet. Her blir det derimot sett som brikker i det større, sammenhengende selvportrettet Holberg skriver frem. Den som med Schiller synes at enkelte av påpekningene og allusjonene

som trekkes frem i det følgende kan virke utrolige, altfor plumpe og grafiske i sin grovhet, skal huske at Holberg ikke bare levde i opplysningstiden og klassisismen, men at 1710- og 1720-tallet kan ses som barokkens avsluttende fase, og at den verdslige barokkdiktningen hadde en tradisjon for folkelig grovhet og humor knyttet til kjønnsorganer og avføring. Holberg var opptatt av folkelige talemåter, og han lar samtidens barokke karnevalisme boble opp her og der i sine egne tekster. Grensene for den gode smak var ikke de samme rundt år 1700 som de etter hvert ble, og som de fremdeles på mange måter er. Men også for sin tid utfordret Holberg sømmelighetens grenser. Hans grovheter har en dyp klangbunn; de er en vesentlig del av hans balansegang, hans subtile provokasjon.

Holberg skrev i en tid preget av en framvoksende dansk borgerlighet, der de moralske kravene og den pertentlige smaken var i ferd med å strammes inn. Denne moralismen beklager han ofte. Han skriver i opposisjon til den. Samtidig er han selv en del av borgerskapet og kultureliten. Balansekunsten mellom borgerlig konformitet på den ene siden og radikal kritikk og nonkonformisme på den andre, skulle utvikle seg til en stor senere tradisjon frem til Ibsen og tyske forfattere som Thomas Mann og Hermann Hesse. Holberg er her et svært tidlig eksempel, også på at kjønn kommer i fokus i denne tradisjonen. Det er et særtrekk ved den grovkornede humoren hos Holberg at den henger sammen med en overordnet kjønnsstatistikk som er vesentlig og dypt forankret i forfatterskapet, noe konsekvent, hyppig, yppig og langt fra tilfeldig. Hans grovheter er nødvendig del av hans nonkonformitet. Det er en kulturkamp, en kretsing omkring hva som er tillatt, hva som er mulig å artikulere, og hvordan man kan tøye grensene. Det er en fastholding av tabubelagt, fortrenget seksualitet innenfor borgerskapets språk og smak. Dette peker mot en moralsk kjerne i Holbergs prosjekt. Holberg moraliserer i alle sjangre, slik han selv gir uttrykk for og mange kommentatorer slutter seg til, men hans moral er ikke moralistisk, den dyrker ikke doxa. Tvert imot; den smugler inn og rommer det nonkonforme. Nonkonformitet er en norm hos Holberg – om denne nonkonformiteten er sannhetssøkende. Humoren er det vesentlige hjelpemiddel i en slik kulturell balansegang. Holberg skriver tross alt satirer og komedier, og også der han tegner og tilsynelatende latterliggjør en åpenbart skeiv figur (Jean de France er hovedeksempelet), gir han i slike øyeblikk stemme til, og representerer, noe som kulturen ønsker å undertrykke. Også slike satiriske skeive øyeblikk tolkes her motkulturelt, som en navngiv-

ning av det uevnelige, en kritisk, diskursiv strategi. Det er et premiss for denne lesningen av Holbergs komiske tekster at «The only discursive space available during this period [tidlig 1700-tall] for the articulation of sodomitical desire was the space of its negation» (McFarlane 1997, s. 157).

At Holberg driver maskespill, har også mange forskere vært enige om, men hva består maskespillet i? Maskeraden, maskespillet, står i sentrum av Holbergs livsfilosofi. At livet er en scene, «Life is a stage», var allerede på hans tid en klisjé, men i Holbergs verden har dette en dypere og mer personlig mening. Et nøkkelsted er epistel 347 om maskerader. Her uttrykker Holberg:

Man kand i saa Maade sige, at den sædvanlige Stand, som vi leve udi, er en bestandig Mascarade, efterdi Regiering, Moder og Sædvaner paaegge os Masker, hvilke vi ved saadan Leeg ligesom nedlegge, og at vi egentligen ikke ere ret maskerede, uden naar vi gaae med blotte Ansigter. (Holberg 1784–1754 Bd. IV, s. 164)

Bare den umaskerte er maskert; masken viser hva vi egentlig er. I Jens Kruuses gode nærlesninger i Holbergs forfatterskap, *Holbergs maske* (1964), finner jeg bare én feil på dette punktet: den snakker svært lite om det som etter mitt syn er ett av de mest sentrale elementene i hans maskespill, nemlig kjønn. Både i denne boken og i den biografisk anlagte *En poetisk kriger* (1968) legger Kruuse ut små spor om at han dog ser dette motivet. Sannsynligvis skyldes denne antydende fortielsen at den tiden Kruuse skrev i, 1960-tallet, ennå ikke var moden for å ta dette temaet opp til diskusjon. Dermed ender Kruuses analyser av komiske masker over kommunikasjonsbrudd, angst og galskap opp i en abstrakt, modernistisk lesning. Men Holbergs maskespill er mer konkret enn som så. I våre dager står det forhåpentligvis bedre til med det ideologiske klimaet for å diskutere hvor og hva det er som maskeres.

Holbergs tid hadde sine kategorier for uevnelig seksualitet; vi har allerede vært innom noen begreper, og flere vil dukke opp underveis. Men hvordan skal man i dag snakke om Holbergs begjær og kjønn slik det kommer til uttrykk ulike steder i forfatterskapet? I sin banebrytende studie *Månens kulør. Studier i dansk bøssehistorie 1628–1912* diskuterer Wilhelm von Rosen homofilbegrepet historisk og konkluderer med at «Det er i praksis umulig å bruke [begrepet «homoseksuell»] med et minimum af præcision og objektivitet om personer, som levede førend midten af det 19. årh.» (Rosen

1993, «Indledning»). Det vil si før begrepet ble lansert, og enkelte individer ble identifisert som «homoseksuelle» enten av andre eller av seg selv. Et slikt perspektiv er foucaultiansk. I *Seksualitetens historie* hevder Michel Foucault at

Homoseksualiteten oppsto som en av seksualitetens figurer den dagen den ble dreiet fra sodomis praksis til en slags indre androgyni, en sjelens hermafroditisme. Sodomien var et slags tilbakefall i synden, den homoseksuelle er nå [fra 1870] en art. (Foucault 1995 [1976], s. 54)

Denne berømte formuleringen hevder en overgang fra sodomittisk handling til homoseksuell identitet en gang på 1800-tallet. Foucaults formulering har hatt stor innflytelse, men den har også vært kritisert for sin idé om et radikalt paradigmeskifte og vekten på språk og begreper. Et fenomen kan jo være transhistorisk selv om begrepene skifter.

Man vil nok kunne lese en del av de tekststedene som her legges frem, som et uttrykk for at Holberg allerede på 1720-tallet hadde en forestilling om det Foucault kalte «en slags indre androgyni, en sjelens hermafroditisme». At mennesker i ulik grad kan besitte noe slikt, er ikke en medisinsk 1800-tallsidé. 1700-tallets tredje kjønn foregrep det Freud i sin sykelliggjørende pseudovitenenskap kalte «den sjlelige hermafroditisme» (Freud 1966[1914], s. 18), artikulert av Holberg som noe menneskelig og personlig allerede på 1720-tallet – en kategori han bygger sin selvframstilling på. Holbergs apologetiske kobling av nonkonformisme til kroppslighet kan tolkes i essensialiserende retning, slik han også i sin øvrige kroppslige selvframstilling viser til «medfødt delicatess» og barndommens opplevelse av å ikke passe inn i guttegjengene. Slik kan nok essensialiserende elementer i Holbergs kjønnsframstilling brukes som et argument mot Foucaults kronologi. Samtidig er det klart at Holberg bruker denne kroppslige forklaringen i apologetisk øyemed, og med ettertidens øyne er det tydelig hvor sterkt hans kjønnslige og seksuelle selvframstilling er innskrevet i datidens kulturelle koder og forståelsesformer. Holbergs eksempel viser både historiske kontinuiteter og forskjeller, men det demonstrerer hvordan kjønn og seksualitet er en del av identiteten også på 1700-tallet. Denne boken tar ikke stilling til den foucaultske tradisjonens utlegging av kjønn og seksualitet som historiske kategorier i endring; diskusjonen mellom essensialisme og konstruktivisme på dette feltet ble allerede for 30 år siden

omtalt som avleggs og lite fruktbar av seksualitetshistorikere.⁹ Imidlertid må man vel kunne hevde at Holbergs eksempel viser at det er meningsfullt å snakke om en form for offentlig tabu og et «skap» man i varierende grad kan komme ut av også på første halvdel av 1700-tallet, og at en forfatter kan bruke antydninger og hint til å signalisere noe hemmelighetsfullt, sfinksaktig, slik Holberg på ulike måter gjør før han endelig formulerer seg så tydelig som vel mulig i den posthumt utgitte epistel 447. Denne estetiske funksjonen til den halvåpne hemmelighet, skapmetaforen, er viktig for Sedgwicks analyser og senere for Robinsons diskusjon av «closeted writing» på 1600- og 1700-tallet. En slik påtrengende gåtefullhet er også en grunnleggende estetisk kvalitet ved Holbergs selvframstilling.

I artikkelen «How to do the history of male homosexuality» viser David M. Halperin til diskusjonene om seksualitetens eventuelle historisitet og kritikken av ideen om at seksuell identitet først og fremst er et sosialt konstrukt, det han kaller «The constructionist-essentialist debate of the late 1980s» (Halperin 2000, 88). Selv vil Halperin videreføre en Foucault-inspirert genealogisk analyse av homoseksualitet der modifisert konstruktivisme samtidig er åpen for transhistoriske sammenhenger. Det virker som en pragmatisk holdning som gir god gjenklang i Holbergs tekst. Halperin peker særlig på fire ulike historiske motivfelt, eller «prehomoseksuelle kategorier», som senere samles i termen «homoseksuell». Det er 1) «effeminacy», som vi her med en haltende oversettelse vil omtale som femininisering, 2) «sodomi» eller pederasti, 3) kjærlighet og mannlig vennskap, og 4) passivitet og inversjon (transkjønning, «cross-dressing» og lignende) (Halperin 2000, s. 92).¹⁰ Alle disse fenomenene

9 Se for eksempel «Introduction» i McFarlane 1997. I queer-teorien var man allerede på 1990-tallet lei av ikke bare konstruktivisme-essensialisme-diskusjonen, men også av rituelle avvísninger av denne dikotomien – og dessuten av «a weird sort of metaritual whose ultimate goal is to dismiss the necessity of going through the debate one more time» (McFarlane 1997, s. 6). Et metarituale som altså utføres på nytt her. Selv om allerede Sedgwick (1990) distanserte seg fra diskusjonen konstruktivisme/essensialisme – altså blitt sånn eller født sånn – som et 80-tallsfenomen og heller vil snakke om universaliserende eller minoriserende perspektiver, fortsetter distinksjonen mellom det essensialistiske og konstruktivistiske å prege innlegg i seksualitetshistorie og kjønnsdebatt.

10 Halperin bygger sine kategorier på en inndeling fra redaktørene av antologien *Hidden from History: Reclaiming the Gay and Lesbian Past* (1990) (Martin Duberman, Martha Vicinus og George Chauncey): sodomi, intime vennskap og kjønnet nonkonformitet/cross dressing. David M. Robinson (2017) karakteriserer Halperin som konstruktivist,

vil dukke opp i rikt monn i denne studien. Holbergs forfatterskap er etter min mening et godt eksempel på hvordan disse fire kategoriene overlapper og griper inn i hverandre, slik Halperin også forutsetter selv om han vil behandle dem individuelt. Men det er ikke et teoretisk poeng jeg er ute etter å gjøre i denne studien, og det er heller ikke en interesse for homoseksualitetens historie som ligger bak lesningene; det er en interesse for forfatteren Ludvig Holberg og hvordan han forhandler sitt selv, sin åpent maskespillende identitet, i tekstkulturen. Målet er alltid en bedre forståelse av hva som foregår i Holbergs tekster. Spørsmålet om hvordan dette passer inn i homoseksualitetens historie eller queer-teorien, må jeg overlate til andre å vurdere.

Hva er verst – anakronismen i å tilbakeføre våre begreper «homoseksuell» eller «queer»/«skeiv» til Holbergs tid, eller fremmedgjøringen som oppstår når vi henter frem datidens begreper for et moderne publikum? Skeiv eller queer er i dag et begrep som ofte brukes som en vid paraply, som rommer ulike og flytende identiteter i forhandling og bevegelse. Queer-perspektivet legger særlig vekt på opposisjonen til heteronormativiteten, altså ideen om todelingen av det maskuline og feminine og en absolutt romantisk og erotisk orientering mot motsatt kjønn som den ene, naturlige og egentlige væremåten, mot hvilken alt annet må regnes som anomalier.¹¹ En sentral side ved «queer» er dessuten at begrepet innreflekterer at kjønnsidentiteter er kulturelt og his-

men foreslår samtidig en annen distinksjon, mellom «differentists», som ser fundamentale endringer i historiske perioder og gjerne kritiserer de som leser samtidens kategorier inn i fortiden, og «continuists», som fremhever kontinuitet og likhet i det menneskelige gjennom historien, også på seksualitetens område. Denne distinksjonen handler da mer om metode enn om ontologisk identitet, selv om kontinuisten i praksis vil overlappe med essensialisten. Robinson er selv, i motsetning til Halperin, en «kontinuitist». Disse kategoriene kan også kombineres, slik at man etter Robinsons mening kan være en konstruktivistisk kontinuitist (men jeg ser ikke at Robinson nevner noen «essensialistiske differentister», hvilket ville være teoretisk mulig). Inn i dette systemet kommer så spørsmålet om identitet, hva identitet er, hvor stabil den er, og ikke minst i hvilken grad denne identiteten er knyttet til seksualitet. Robinsons arbeid er relevant for min Holberg-studie, men hans sterke prinsipielle anliggender fører ham til enkelte andre konklusjoner enn denne studien, for eksempel i diskusjonen om Ovids *Metamorfoser* (se kapittel 1).

- 11 Queer-forskningen har allerede bidratt betydelig til Holberg-forståelsen, slik som i Pål Bjørbys drøfting av Holbergs kjønnsideologi og det mulige forholdet til de la Barres skrifter (Bjørby 2014). Det er skrevet mye om Holbergs for sin tid radikale syn på likestilling, se Bredsdorff (1984), Jensen (1984) og Owsen (2010) (jf. Kapittel 6).

torisk betinget og i stadig endring. Queerteorien er nært knyttet til analyser av kjønnsdiskusjonen på Holbergs tid, en periode da opplysningsprosjektet innebar vitenskapelig basert essensialisering av både kjønns- og raseforskjeller, kategorier som i følge denne teorien tidligere hadde vært mer porøse. Det er et poeng at queerbegrepet, eller det norske «skeiv», slik jeg forstår det i tråd med vanlige definisjoner, ikke utelukker en eventuell essensialisering av homofili, men holder spørsmålet om homofili og homoseksualitet, forstått som essensielle begjærskategorier, utenfor diskusjonen – særlig i sammenheng med 1700-tallets kjønnsdebatt. Uansett kan vi slå fast at «heteroseksuell» – det var Holberg definitivt ikke.

Et begrep innenfor kjønnsteorien som fanger inn noe av Holbergs strategi slik jeg leser den her, er «transgressive reinscription» (Dollimore 1991), som Jonathan Dollimore setter opp i motsetning til «humanist transgression», ideen om å overskride kulturelle konvensjoner ved å finne sitt naturlige selv. «Transgressive reinscription» er en form for identitetsbygging som tvert imot handler om å gjenbruke og vende på allerede etablerte kulturelle koder. Denne motsetningen tilsvarer ideen om at Holbergs velkjente «kjenn-deg-selv»-ideal ikke handler om å avdekke en autentisk, medfødt personlighetskjerne, men snarere om en utadrettet, kulturell innskriving av sin identitet i kulturen. Konteksten for Dollimore er hele tiden kjønnsidentitet og forholdet mellom «sex» og «gender». «Humanist transgression in the name of authenticity has never been able to comprehend this other kind of transgression, that is performed in the name of inversion, perversion, and reinscription» (Dollimore 1991, s. 285). Cross-dressing og teatrale fremstillinger av ustabile kjønnsroller er blant strategiene som utgjør en slik «transgressive reinscription». Flere senere forskere viser til Dollimores begrep om transgressive reinscription (McFarlane 1997, Robinson 2017). Robinson demonstrerer i sine lesninger hvordan konvensjonelle formuleringer og forestillinger kan snus og fremstå som overskridende – i hvert fall for den mottaker som kjenner kodene.

Dette er, på tross av slike referanser som de ovenfor, ikke en queer-teoretisk analyse. Kjønnsforskere vil raskt kunne avsløre at jeg langt fra er noen kjønnsteoretiker eller kjønnshistoriker. For de Holberg-interesserte som leser denne teksten, vil den kanskje likevel fremstå som queerforskning. Min bakgrunn er en relativt bred kjennskap til Holbergs forfatterskap og Holberg-resepsjonen, som strekker seg fra 1700-tallet til i dag, samt en generelt nyhistoristisk tilnærming til litteraturstudiet – noe jeg oppdager at har preget

meg siden jeg leste Stephen Greenblatts arbeider som ung litteraturforsker på 1990-tallet. Hans begrep om «self-fashioning» svever over vannene i denne Holberg-studien.¹²

Mitt inntrykk er også at Holberg som historisk eksempel ikke bare viser noe allmenmenneskelig og tidløst ved individets kamp med kulturens rigide identitets- og kjønnskategorier, men også demonstrerer relevansen av det historiserende perspektivet på hvordan normer, begreper og moralkoder er i endring og forhandling, med store konsekvenser for den enkeltes identitet og selvforståelse. Holbergs forhandlinger om kjønn foregår forut for begrepsparet hetero-homo, og han kjenner verken bifil eller aseksuell som definitive kategorier. Holberg måtte forholde seg til sin tids kategorier og forhandle frem sin spesifikke, individuelle kjønnsidentitet innenfor de relativt trange rammene som hersket i København rundt år 1700. Analysen vil sirkle inn Holbergs forfatterskap lest som selvframstilling i skjæringspunktene mellom skjønnlitteratur og sakprosa, mellom tekst og kontekst. Hans identitet, slik den fremkommer i forfatterskapet, oppstår i krysningen mellom ulike kulturelle koder – fra antikken, fra datidens litterære sjangre, fra urbaniteten i europeiske metropoler og fra lokale normer i dansk og norsk 1700-tall. Holberg skriver frem sin offentlige person gjennom alle tilgjengelige sjangre, litterære allusjoner, filosofiske refleksjoner, juss, historie og polemikk – og gjennom den essayistiske utleveringen av personlige, kroppslige og psykologiske erfaringer. Men også disse personlige betroelsene er preget av litterære forbilder fra Montaigne og bakover til antikkens forfattere. Disse kroppslige og psykologiske erfaringene står for Holberg i dialog med den litterære tradisjonen, og i opposisjon til den tidligmoderne, umodne medisinske vitenskapen som Holberg på sin tid, med god grunn, var dypt skeptisk til, men som ganske raskt etter hans tid skulle få hegemoni.

Jeg har ikke noe ønske om å gjenta de mange viktige innsiktene som tidligere Holbergforskere har formulert, selv om humanistisk forskning krever at man også går opp noen velkjente spor på nytt. Fra slutten av 1700-tallet til i dag har det vært en rekke lærde og entusiastiske Holbergforskere, og de fleste steiner i Holbergs forfatterskap er snudd både én og flere ganger. Også det som angår Holbergs kropp, kjønnsidentitet og seksualitet er kommentert. Men

12 Se særlig «Introduction» i Greenblatt 1980.

kjønns historikere og queer-teorien, slik jeg overflattisk kjenner disse, tilbyr perspektiver og begreper som egner seg særlig godt til å diskutere Holbergs forfatterskap og belyse det på en annen måte enn tidligere. Det hadde vært umulig å skrive denne teksten uten denne forskningstradisjonen, også med de indre spenninger og uenigheter den rommer. Den kritikken av tidligere resepsjon som av og til vil boble frem underveis, må ta forbehold om at ikke bare samfunnsnormene har endret seg de siste femti årene, men at kjønnsforskningen har arbeidet frem innsikter som kaster lys over menneskets situasjon og identitet – både nå og i fortiden.

Det mest iøynefallende aspektet ved kjønnsdiskusjonen hos Holberg er allerede grundig behandlet i resepsjonen, nemlig argumentasjonen for likerett og kvinners prinsipielle intellektuelle sidestilling med menn. Det er betegnende for resepsjonen at også dette helt åpenbare aspektet ved forfatterskapet måtte avdekkes og argumenteres frem, først i det viktige foredraget «Holberg og kvindene» av Ida Falbe-Hansen i *Kvindelig læseforening 1893*.¹³ Her gikk hun i rette med rekken av mannlige Holbergianere som på ulike måter bortforklarte dette gjennomgående temaet. Senere utviklet Anne E. Jensen dette perspektivet i boken *Holberg og kvindene* (1984), og flere forskere har utdypet det ytterligere. Likerett og kvinnesak er nå en etablert del av vår Holberg-forståelse. Denne studien omhandler i liten grad dette feministiske aspektet av forfatterskapet. Den kan riktignok ses i forlengelsen av forskningen på Holberg og likeretten, men her dreier det seg om noe som ligger bakenfor et slikt kjønnspolitisk standpunkt. Det handler om det kjønnsoverskridende som sådan, overskridende fra begge sider, men særlig fra den maskuline siden. Ikke hvordan Pernille kan opptre som en herre, men snarere Henriks kjønnsoverskridende sider; ikke om at Zille Hans-Dotter kunne studere som en mann, men mer om at hennes bror, ifølge diktet, egnet seg bedre til spinning og andre kvinnesysler. Likerettstanken knyttes altså til den doble fremstillingen av maskuline kvinner og ikke-maskuline menn, «effeminati».

Holberg var humorist og satiriker. Mange av de tekststedene som trekkes frem nedenfor, kunne kanskje like gjerne leses som at Holberg deltok i 1700-tallets polemiske latterliggjøring og demonisering av feminine menn,

13 Riktig nok innrømmer allerede C.W. Smith (1858, s. 97) «at det virkelig var [Holbergs] alvorlige Meening» at kvinner skulle ha tilgang til offentlige embeter, men Smith deler ikke denne radikale idé.

at han selv var subjekt og ikke objekt for «den sodomittiske mistanke» som datidens kultur kastet på menn som ikke oppfylte stereotype maskulinitets-idealene. Holberg skrev sitt selv inn i denne uthengte rollen. Han både latterliggjorde og identifiserte seg med den feminine, eller umandige, mann. Også den latterliggjørende framstillingen av en manns mulige seksuelle interesse for andre menn fungerer som en artikkelasjon av noe ujevnelig. Rammen er tross alt tabu, sensur og dødsstraff. Alternativet til satire ville vært taushet.

Disse analysene av Holbergs tekster forutsetter en litterær strategi der det undertrykte og fortiede vender tilbake på ulike måter som åpner for tvetydighet og dobbeltkommunikasjon. En typisk framgangsmåte kan være å legge fordømmelse i munnen på en upålitelig person, eller å skrive fram tvetydigheter som bare den innforståtte delen av publikum oppfatter. Gjennom vridning og halvåpen gjenbruk av kulturelle koder framstår Holberg som en åpen, demonstrativ gåte – en kulturoverskridende sfinks, boblende av kjønn. Det er nødvendig å tenke diskursivt om hva som foregår i Holbergs tekst. Han bearbeider språket, forhandler møtet mellom antikken og den moderne moral, mellom det europeiske og det danske. Det handler om å presse små antydninger inn i språket, utnytte dets tvetydigheter, og påpeke tilstedeværelsen av noe fortrent og tabuisert. Samtidig handler det om å påpeke en praksis, både historisk og samtidig, la dens eksistens skinne og skurre i sprekke i det som ellers også er et moralistisk prosjekt – et prosjekt som på mange andre måter samtidig støtter opp om den monolittiske protestantiske meningsdannelsen i den lille dansk-norske absolutistiske staten der Holberg gjorde sin karriere.

Metoden må derfor være nærlesing og fortolkning. Fortolkning vil alltid kunne diskuteres og problematiseres. Noen vil nok mene at jeg trekker vel mye ut av tekstene, og det er riktig. En nærlesning bør gå helt ut til grensen for tekstens mulighetsrom. Det er nødvendig for å få fram det som i utgangspunktet er skjult. Fortolkning er legitimt, så lenge tekstgrunnlaget er klart definert og åpent for diskusjon og alternative tolkninger. På den andre siden er det etter min mening også lett å vise hvordan tidligere fortolkere mange steder rett og slett feilleser, eller trekker teksten i motsatt retning – leser inn en heteronormativ moralisering der denne ikke foreligger, og leser Holberg åpenbart stikk i strid med innholdet i teksten. Der det er naturlig, vil jeg trekke fram eksempler på slike feillesninger. Dette er ikke for å henge ut tidligere Holbergforskere, men for å demonstrere at selv den grundigste lesning lett kan overse det som ligger utenfor leserens innebygde og tidsavhengige normsystem.

Dagens kjønnsforståelse har begreper og distinksjoner som er egnet til å fange opp en viktig side ved dette unike forfatterskapet på en måte den mellomliggende periodes (1800- og 1900-tallet) tilstivnede heteronormativitet ikke hadde mulighet til. Samtidig reflekterer moderne kjønnsforskning en helt annen kulturtilstand enn den man finner på begynnelsen av europeisk 1700-tall. Anakronismer vil være uunngåelige. På den annen side henger historien sammen i en del biologiske konstanter, kulturelle kontinuiteter og tilbakevendende paralleller, og det er ikke urimelig om vår tids kjønnsdiskusjon gjenspeiler og reproducerer problemstillinger fra den tidlige opplysningsperioden Holberg levde i. Det fruktbare møtet mellom moderne perspektiver og eldre kanonisk litteratur er likevel alltid et godt argument for relevansen til dem begge.

Disposisjon

Kjønns tematikken dukker opp mange steder i Holbergs forfatterskap. Dette er ikke en uttømmende analyse, men noen nedslag der kjønn, identitet og seksualitet settes i spill på en særlig tydelig måte i forfatterskapet. De fleste eksemplene er fra 1720-tallet, men Holberg slipper aldri helt dette motivet; lesningene vil bevege seg mellom ulike Holberg-tekster, litt på kryss og tvers i forfatterskapet. Der tematikk eller interne referanser dukker opp, vil analysen bryte forfatterskapets kronologi. Jeg begynner med tekstene Holberg skrev under aliaset Hans Mikkelsen.¹⁴

Først tar jeg opp *Metamorphosis* (1726), Holbergs kanskje mest misforståtte verk og en nøkkeltekst i hans kjønnede selvframstilling. Teksten består av to deler eller «bøker». Hovedtesen her er at i bok I av *Metamorphosis* skildrer Holberg den «sodomittiske mistanke» rettet mot intime vennskap mellom menn og intrigene slik mistanke kan skape. Det vises til at nettopp en slik mistanke var et tidstypisk kulturelt trekk i Europa på Holbergs tid, og at han var et typisk, og kanskje naturlig, objekt for et slikt mistenksomt blikk. Holbergs tekst utpensler satirisk ryktespredningen og intrigemakeriet i en slik prosess.

14 Holberg bruker ulike former, «Michelsen» og «Mickelsen». Jeg forenkler konsekvent til «Mikkelsen».

I bok II gjør han en dristig vending, da han gir et subjektivt og inderlig uttrykk for det tabuiserte begjæret i ulike former for «selsom Elskov» og hvordan en slik erfaring fremstår som både himmel og helvete. Dette, spekulerer jeg i, kan ha en biografisk bakgrunn og ses som ledd i en offentlig, om enn indirekte, fremlegging av et ekstraordinært selv – et balansert forsvar der kroppslige og mentale særegenheter artikuleres litterært, der alt innrømmes nesten inntil den forbudte sodomittiske overskridelse.

Etter utleggingen av nøkkelteksen *Metamorphosis* går jeg tilbake i forfatterskapet til komedien *Jean de France* (1722), som er det tydeligste eksemplet blant komediene på Holbergs kjønnede selvframstilling. I forlengelsen av *Jean de France* påpekes mer spredte skeive øyeblikk i enkelte senere komedier, før Holberg endelig nok en gang gjør kjønnsverskridelse til et hovedmotiv i sin kanskje siste komedie, *Den forvandlede Brudgom* (1753).¹⁵ I sammenheng med komediene utdypes og kontekstualiseres noen tidstypiske maskulinitetsmotiver som Holberg sjonglerer med, slik som utenlandsreisen, forholdet mellom herren og hans tjener, mannlig sengedeling, det mannlige kyss, kårder og duellering.

Den siste sentrale teksten fra 1720-tallet er *Første levnetsbrev* (1728), der Holberg åpner opp for sin «myke» kroppslighet, sin sykelighet og sin melankoli. Samtidig bryter han demonstrativt med de maskulinitetsidealer som ble dominerende gjennom 1700-tallet. Levnetsbrevet inneholder en rekke påfallende homososiale scener. I sammenheng med levnetsbrevet, som først ble publisert på latin, er det naturlig å diskutere hva som ligger i Holbergs allusjoner til den antikke forfatteren Petronius og verket *Satyricon*. I forlengelsen av levnetsbrevet diskuteres de mest utførlige portrettene fra en som kjente ham personlig, Johann Scheibes posthume Holberg-biografi fra 1764. Deretter gjør jeg et par nedslag i andre tekster der Holberg tangerer antikkens seksualitet, blant annet *Heltehistorier* (1739). Denne diskusjonen trekker inn henvisninger til *Epistler* (1748–54). Essayene diskuteres ikke som et samlet korpus, men hentes frem her og der i relevante sammenhenger. Det er jo i disse essayene vi allerede har sett at Holberg formulerer seg så eksplisitt som mulig i den posthume epistel 477, den fjerde delen av hans selvbiografiske skrifter.

15 Det råder en viss usikkerhet om rekkefølgen på Holbergs komedier. I epistel 447 nevner han *Den forvandlede Brudgom* som det sjette av de siste seks stykkene. Senere skriver han imidlertid at Plutus er «den sidste af dem, som jeg har skrevet» (Holberg 1748–1754 Bd. V, s. 129).

Selv lesere som måtte være positivt innstilt til analysen og dens formål, vil kanskje noen ganger oppleve at analysen trekker litt for mye i Holbergs tekst, som når jeg mot slutten kommer til et motiv i *Niels Klim* (1741) der jeg argumenterer for at Holberg formulerer den sodomittiske synden rett i leserens ansikt, bokstavelig, men dog som et uleselig tegn. Studien avrundes med en kort diskusjon av hvordan resepsjonen på 1700- og tidlig 1800-tall forholdt seg til den grove, plumpe og uanstendige Holberg, og avsluttes med en diskusjon om Holberg-ikonografien, først og fremst de ulike avbildningene av Holberg, der jeg diskuterer spor av kjønnning og annerledeshet i de ulike visualiseringene av Holberg fra 1700-tallet.

Noen av lesningene tillater seg å være litt søkte. Enkelte mulige overtramp og overfortolkninger er vanskelig å unngå i en tolkning av noe halvskjult eller kodet i 300 år gamle tekster; Holberg selv balanserer mellom det banale, det eksistensielle, det intellektuelt ytterliggående og det uutsigelige. Tvytydigheter er et vesentlig grep. Det usagte kan være hovedsaken. Humor oppstår ofte i antydningen av noe grovt som forblir uutsagt, noe uhørt og skandaløst som en analyse må peke på, selv om det innebærer å artikulere det banale. Analysen beveger seg på kryss og tvers i forfatterskapet, men en del relevante tekster står ukommentert, og det er helt sikkert mange skeive øyeblikk jeg ikke har oppdaget.

Denne teksten har mange svakheter, og den mest opplagte er nok at den så å si utelukkende er basert på skandinaviske og engelske kilder, samt noen tyske. Det tyske er en selvsagt kontekst for Holberg, han regnes ofte blant tyske forfattere fra perioden, men Tyskland er ikke så relevant i forhold til kjønnsdiskusjonen. Holberg bodde over to år i England. Han kunne engelsk, men hans intellektuelle univers var på mange måter dominert av fransk og latin, i tillegg til det danske. Det er mye fransk og antikk kontekst som ikke kommer med her. Det er først og fremst mine egne filologiske begrensninger som er grunnen til denne vinklingen. Samtidig er franske kilder og påvirkninger generelt grundig dekket i tidligere Holberg-forskning, som jeg har hatt stor nytte av. Den antikke forestillingsverdenen må uansett spille en viktig rolle når man diskuterer Holberg og seksualitet; det er en referanseramme som gjennomsyrrer alt Holberg tenker om dette. Antikkens kjønn og erotikk er et alternativ, og ofte et sjokkerende alternativ, til dansk 1700-tall. På dette punktet må analysen halte seg frem etter beste evne. Holberg iscenesatte flere steder hvordan dansk borgerlig moralisme møtte antikkens utskielser

der den forventet klassisk renhet. Holberg skrev også enkelte tekster på latin der han nok tillot seg mer enn i de danske tekstene. De fleste latintekstene er oversatt flere ganger, og jeg støtter meg på oversettelser av Olsvig, Kragelund, Zeeberg og Thomsen, men oversettelse innebærer også normering, og jeg tillater meg enkelte steder å fuske litt i faget ved å benytte min glemte gymnaslatin i kombinasjon med ordbøker og oversettelsesprogrammer for å fokusere på enkelte ord og vendinger. Det får stå sin prøve. Den franske konteksten rundt Holberg er stort sett urørt. Ikke minst Jansen har tidligere gjort grundig rede for Holbergs franske kilder, om enn ikke ut fra denne tematikken, som denne nestoren i Holberg-forskningen var lite villig til å ta i.

1700-tallsforskningens generelle begeistring for den rike franske opplysning har gitt et noe ensidig bilde av Holberg, som også beveget seg i det tyske, nederlandske og engelske. Til og med i det italienske. Ikke minst når det gjelder kjønn og selvforståelse, kan det være grunn til å legge stor vekt på den engelske impulsen. Dette vil det bli argumentert for underveis, og det vil bli brukt mye plass på å etablere den engelske dramakonteksten for den frankofile, feminine «fop» eller «petit maitre», en kulturell type fra tiden rundt 1700 som står sentralt i analysen av Holbergs selvframstilling. De siste 30 årene er det gjort svært mye engelskspråklig forskning på denne stereotypien av en umandig mann. Underveis i arbeidet har jeg vært tilbøyelig til å mistenke at enkelte holbergianere har holdt det engelske utenfor nettopp fordi man her finner en dristig og overskridende kjønnsdiskurs. Betydningen av det engelske er et gammelt stridsspørsmål i Holberg-forskningen; norske forskere har hatt en tendens til å vektlegge dette mer enn danske. Dette bidraget forsterker den tradisjonen.

Holberg ville ikke vært den geniale forfatteren han var om han ikke selv hadde kommentert og kritisert den lesningen som her skal følge 341 år etter hans fødsel. Et eksempel på slik forutseenhet er epistel 207, der han ironiserer over spissfindige kritikere som tolker frem «de største Ugudeligheder, de obscæneste Tanker og de bitterste Satires» i gamle moralske klassikere (Holberg 1750, s. 104). Han er inne på noe – særlig obskøne tanker vil bli tolket frem i det følgende. Epistel 207 var delvis et forsvar mot anklagen om at Holbergs satirer var personrettede. Epistelen er ironisk og også selv flertydig. Holberg opererer nemlig ofte i et tekstlig rom der gjenklngen i ugudelighet, obskønit og personlig bitterhet er viktig for teksten. Men i den oppfølgende epistel 208, som foregir å på en ikke-ironisk måte forklare det ironiske i 207,

kommer han med en formulering som kunne vært en direkte og rammende kritikk av foreliggende studie:

Mine Skiemte-Digte, mine Skue-Spill, Peder Paarses Historie, Niels Klims Rejse, have sat mange daarlige Mennesker udi Bevægelse. Een bilder sig ind at have Hoved-Nøglen i sin Lomme, hvorved han kand legge skjulte Ting for Dagen, og commenterer over Sager, som intet Sted have uden i hans egen Hierne. (Holberg 1750, s. 110f)

Nei, Holbergs tekstbevegelser får man aldri helt grep om, de fanger fortolkeren inn, og plutselig er det deg selv du analyserer. Likevel rommer hans dobbeltironiske avvisning av «skjulte ting» i tekstene også en påpekning av at tekstene nettopp oppfordrer til fortolkning og selverkjennelse. At det er skjulte meninger og antydninger av ulik art i tekstene, er det uansett ikke tvil om. Selv vennen Scheibe påpeker at mange av Holbergs satirer faktisk inneholdt målrettede spark til personer i samtiden, hvor mye forfatteren selv enn benektet det. Det er heller ingen tvil om at han også spiller på seksualiserte tvetydigheter – og ikke bare i epigrammene, der dette er et forventet sjangertrekk, men også i komediene og ellers. Epistelen er slik et karakteristisk holbergsk maskespill der han både peker på og benekter skjulte meninger og tvetydigheter i sine tekster. Holberg vet at tekster blir tolket, og at lesere ser etter dobbelte, og ikke minst skandaløse, betydningslag. Og han benytter seg av det; han inviterer til fortolkninger. Den fortolkende, medtenkende og sjokkerte leser er allerede skrevet inn i forfatterskapet. Det er bare å tre inn i rollen.